

Halvor Fauske

Ungdom – et historisk perspektiv

Lillehammer juni 2011

I dette notatet skisseres noe trekk ved det «å være ung» sett i lys av historiske endringer spesielt i etterkrigstiden. Det pekes på at endringene har sammenheng med hva ungdom betyr, for ungdomsfasens innhold og for hva som er sentralt i de unges liv.

Den moderne ungdommen

Ungdom er en aldersfase som ikke er klart avgrenset. Mens den formelle grensen mellom barn og voksen er institusjonalisert med myndighetsalderen, er grensen mellom barn og unge og mellom unge og voksne ikke formalisert på samme måte. Som Pierre Bourdieu påpeker er skillene mellom ulike aldersfaser vilkårlige, og i alle samfunn er det utkjempet “kamper” om hvordan grensene skal trekkes (Bourdieu 1993: 94). I vår del av verden har det etablert seg en forståelse av at ungdomstida er knyttet til tenårene, men spørsmålet som stadig stilles, er om ungdomsfasen utvides både nedover og oppover i alder. Erik H. Erikson, som utviklet en typologi over aldersfaser, knyttet avgjørende biologiske, psykologiske og sosiale forandringer til tenårene og betegnet aldersfasen som *adolescence* som kommer av det latinske *adolescere* som betyr «å vokse opp» (jf. Erikson 1950).

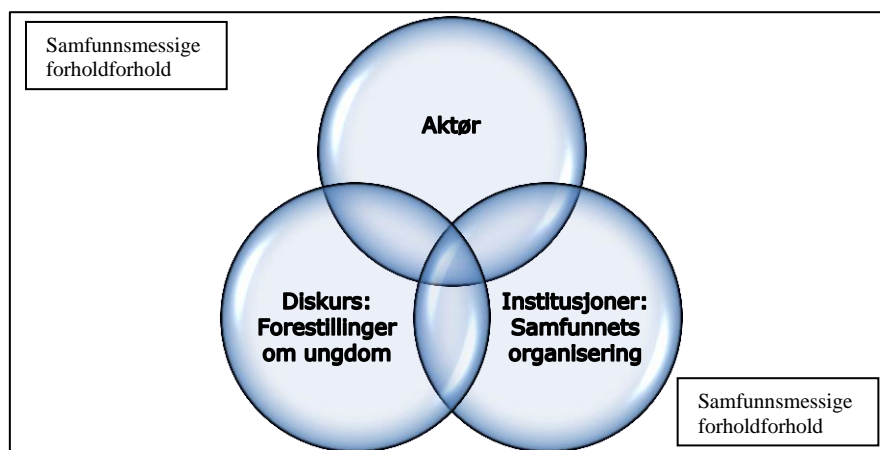
Etter hvert som overgangen til det som kan regnes som full voksenstatus har blitt forlenget både som følge av lengre skolegang for de fleste unge, og senere overgang enn tidligere til arbeids- og eget familieliv, er det også blitt vanlig å regne årene fram til 25 år som del av ungdomstida. En slik bestemmelse av ungdomsfasen legges også til grunn for den offentlige ungdomspolitikken. For eksempel utvidet regjeringen den såkalte ungdomsgarantien til å omfatte 20 – 24-åringer i 2008 (St. prp. nr 1 (2008 – 2009)).¹ Med andre ord brukes betegnelsen ungdom på dem som er i begynnelsen av tjuetårene. Å operere med en så vid ungdomskategori gir god mening siden ungdom også kan forstås som en overgangsperiode og en etableringsfase der de unge etter hvert blir uavhengige av oppvekstfamilien. Det som selvfølgelig gjør en markant forskjell, er at 18-åringer blir myndige. Dermed har unge som er 18 og eldre år formelt sett en uavhengighet og selvbestemmelse som de yngre ungdommene ikke har. Dette skillet har selvfølgelig også stor betydning for mulighetene for deltakelse og innflytelse i samfunnslivet.

¹ Siden 1979 har ungdom i alderen 16 – 19 år som ikke har funnet passende skoleplass eller arbeid, fått tilbud om arbeidsmarkedstiltak. Denne ordningen går under betegnelsen “ungdomsgaranti”. I perioden 1995 – 1998 omfattet garantien også 20 – 24-åringer. Ordningen ble på nytt innført i 2008.

Mot en forståelse av ungdom

Noe forenklet kan ungdom beskrives som en livsfase mellom barn og voksen hvor viktige valg for resten av livsløpet tas. Selvfølgelig kan valgene endres og kursen kan legges om, men likevel vil valgene i større eller mindre grad være bestemmende for senere valg. Valgene er ikke uavhengige av hverandre. Det er heller ikke slik at alt som skjer oppleves som valg. Ytre forhold kan være så begrensende at alternativene er få eller fraværende. Med andre ord: Ens egne valg er også avhengig av andres valg enten det er andre personer eller myndighetenes valg.

I ungdomsforskning og ungdomspolitik er oppmerksomheten rettet mot ulike sider ved overgangene som er knyttet til ungdomsfasen. I faglitteraturen er det brukt mye plass på å definere hva ungdom er. Problemene med å bli enig om en definisjon tyder på at det er lite fruktbart å søke etter en allmenn definisjon av ungdom. "Å-være-ung" er ikke upåvirket av samfunnet omkring og av forestillingene som voksne og unge har av det å være ung. Betydningen av ungdom er betinget av hvordan unge menneskers liv organiseres og gis mening gjennom institusjoner som er viktige i deres liv. I vårt samfunn er dette institusjoner som familie, skole og arbeid. Ungdom er slik sett et produkt av de skiftende relasjoner mellom disse tre faktorene (Frith, 1985: 309).



Figur 1: Betydningen av ungdom skapes i et samspill mellom ungdom som aktør, ungdom som diskurs og institusjoner som organiserer unge menneskers liv

En institusjonell forståelse av ungdom vil imidlertid være et relativt snevert perspektiv. Både i barndoms- og ungdomsforskning er det etter hvert lagt vekt på å forstå barn og unge som

aktører. At unge forstås som aktører vil si at de forstås som relativt selvstendige og kompetente. I studiet av barn og unge er aktørperspektivet brakt inn av dem som på 1980- og 1990-tallet utviklet det som blir kalt "new childhood studies" (Qvortrup 1993; 1994; James et al. 1998). Å forstå unge som aktører innebærer at de forutsettes å fortolke sin virkelighet, reflektere og skape mening og sammenheng i sitt liv, og at de som aktører har stor innvirkning på sitt eget liv og på faktorene som påvirker dem (jf. Närvänen & Näsman 2004: 72). Aktørperspektivet er et viktig supplement til det institusjonelle perspektivet, og - som illustrert i figur 1 – er det et tredje perspektiv som kan utfylle forståelsen av ungdom, nemlig hvilke forestillinger eller diskurser som til enhver tid bidrar til forståelsen av ungdom (jf. Fauske 1996). Disse tre perspektivene er gjensidig utfyllende, og de viser til en et dynamisk samspill som bidrar til å gi ungdomsfasen mening. Både de unges egen forståelse av seg selv og de voksnes forståelse av ungdom påvirkes av et slikt samspill. Samtidig gir dette en innfallsvinkel til forståelsen av unges makt og innflytelse i samfunnet. Slik det er illustrert i figuren, vil de unges liv være omgitt og påvirket av samfunnsmessige forhold, av forestillinger om ungdom og av hvordan de unges liv er organisert i samfunnet. Disse rammene gir muligheter samtidig som de representerer ulike typer begrensninger.

Ungdom som egen sosial kategori

Det moderne ungdomsbegrepet er nokså nært koplet til utbyggingen av utdanningssystemet. Ungdom ble for alvor forstått som en egen livsfase da det ble vanlig for unge mennesker å ta noen år utdanning i tillegg til grunnskolen. Den gang avslutningen av grunnskolen og konfirmasjon markerte overgangen til voksenlivet, eksisterte ikke ungdomsfasen i dagens forstand for det store flertall av unge mennesker. Selv om overgangen fra barn til voksen skjedde nokså direkte, inntok de yngre en klar juniorposisjon. Denne posisjonen atskiller seg imidlertid fra den moderne ungdomstiden ved at de unge i større grad var underlagt de voksnes kontroll. Til forskjell fra skoler som ble klart aldersgraderte, var det aldersblanding i arbeidslivet og et hierarki der de unge var underordnet de eldre. I skolene var det få voksne og mange barn og unge på samme alder. Dermed ble det også et grunnlag for å utvikle en jevnalderbevissthet og en relativ uavhengighet fra de voksne. I takt med utbyggingen av utdanningssystemet og de store ungdomskullene etter 2. verdenskrig, ble ungdomsalderen - eller tenårene som det ble hetende - noe spesielt for de unge selv, i folks bevissthet og i offentlig politikk. I kjølvannet av disse samfunnsmessige endringene ble ungdom en politisk kategori. Et eksempel på det er at vi i Norge fikk vi f.eks. i den første utredning om offentlig støtte til

ungdomsarbeid i 1950-årene. De unges fritid ble for satt på den politiske dagsorden som et anliggende med betydning for hele ungdomstilværelsen. De “vanskelige tenårene” ble også et begrep som festnet seg i opinionen. Illustrerende for dette i morsk sammenheng er Mosse Jørgensens bok *Kunsten å overleve med en tenåring i huset* (1969).

Typisk for forståelsen av ungdom i den tidlige etterkrigstiden var at ungdomstiden ble oppfattet som én enkelt overgang mellom relativt stabile og trygge posisjoner som barn og voksen. Det usikre og utrygge var utelukkende selve overgangen. Ungdomstiden ble sett på som en modning både biologisk, psykologisk og sosialt. Oppmerksomheten ble rettet mot psykososiale problemer som heftet ved overgangen, og det ble spesielt fokusert på jevnaldergruppen - kamerater og venner - og på det som etterhvert ble hetende ungdomskultur. At det var ungdommens atferd, psykologiske kjennetegn, kultur, osv. som tiltrakk oppmerksomhet, hadde nokså klart sammenheng med at ungdomstiden ble utskilt tydeligere enn tidligere, og at det etterhvert ble nokså mange i de aktuelle aldersgruppene samtidig som arbeidsløshet og andre samfunnsproblemer syntes nokså fjernt i oppbyggingsperioden etter krigen. Det var stor etterspørsel etter arbeidskraft og med begrenset kapasitet i utdanningssystemet var det på mange måter lettere å velge arbeid framfor videre utdanning.

I 1950-årenes sosiologi ble ungdomskulturen fortolket i lys av hvordan barna i de moderne industrisamfunn løsrives fra familien og forberedes til inntreden i storsamfunnet. Shmuel Noah Eisenstadt gir i boken *From Generation to Generation*, som utkom i 1956, denne prosessen en systematisk behandling (Eisenstadt, 1956). Han framhever to aspekter ved prosessen. Det ene er at de unge har en marginal sosial posisjon, og det andre er at det i samfunnet er utviklet en rekke institusjoner for å kontrollere overgangen til voksenstatus. Samspeillet mellom de unge som relativt perifere samfunnsmedlemmer og disse kontrollerende institusjonene, skaper både usikkerhet og motstand mot innordning i samfunnet hos de unge. I en slik usikker og vanskelig fase av livet, utvikler de unge ifølge Eisenstadt en ungdomskultur som en type mestring av overgangen til livet som voksen. Han argumenterer for at ungdomskulturen er unge menneskers måte å få kontroll over en rotløs og utrygg fase av sitt liv. Riktignok er deler av denne kulturen avvikende i forhold til samfunnets normer, og i noen tilfeller er den direkte kriminell, men hovedsaken - ifølge Eisenstadt - er at de fleste unge mennesker blir “normale” voksne. Typisk for denne forståelsen er at de unge oppfattes som et kollektiv med en felles kultur som også brer seg over hele den vestlige verden.

Etterhvert mistet denne tilnærmingen sin autoritet. Å vokse opp i forskjellige regioner, i middelklassen eller i arbeiderklassen, byr på nokså forskjellige ungdoms opplevelser og -erfaringer, ble det påpekt. Det er også avgjørende forskjeller mellom jenters og gutters oppvekst og erfaringer. Det er derfor ikke nødvendigvis en felles opplevelse å være ung. Etterhvert rettes også fokus inn mot økonomiske, sosiale og kulturelle endringer som omdefinierer - ikke bare det å være ung - men også mulighetene for overganger til voksenalderen. I de første tiåra etter krigen – da tenåra blei oppfattet som den kritiske fasen i oppveksten – var overgangen til voksenlivet nokså uproblematisk. De aller fleste fikk arbeid og etablerte eget hushold relativt tidlig. Da den stabile økonomiske veksten tok slutt på 1970-tallet, endra dette seg. Ungdom i etableringsfasen fikk problemer med å skaffe seg arbeid, noe som også påvirket mulighetene til å forsørge seg og etablere eget hushold. Men, som Ken Roberts påpeker, skjedde det også mer omfattende endringer. Det “å være voksen” ble mer usikkert og diffust. Ungdomsfasen i etterkrigstiden hadde vært en overgang mellom to kjente og stabile posisjoner fra barn til voksen. Ungdomsproblemene var derfor avgrenset og forbigående. Forutsetningene for dette ble endret. Økt arbeidsløshet og et mer mangfoldig familieliv rokket ved stabiliteten. De voksne kunne ikke lenger basere livet sitt på stabile posisjoner i familien og i arbeidslivet, men måtte innstille seg på å leve i alle fall deler av voksenlivet i ulike overgangsfaser. Ken Roberts beskriver det slik (Roberts, 1984: 6-7):

... adulthood has become less certain, more fluid. Adolescence used to be a transitional phase between two known statuses - childhood and adulthood. ... The problems of youth were essentially transitional. ... This view of youth as a transitional phase between known and secure statuses is fast becoming obsolete. ... Traditional gender roles are being challenged. Family life is also changing. Life long monogamy is now just one of several patterns. Rather than basing life styles upon stable occupational and domestic statuses, many individuals now appear to spend their entire lives in transition.

Argumentet er at både barndommen og voksenlivet er blitt mer mangfoldig og dermed blir også overgangene nokså forskjelligartet. En annen som argumenterer i samme lei som Roberts, er Marlis Buchmann. Hun framholder at samfunnsendringene – sosialt, økonomisk og kulturelt – har bidratt til at overgangen til å bli voksen ikke lenger følger et fast mønster. Det er blitt mye større variasjon i overgangen til arbeidsliv og til eget hushold (Buchmann 1989). I likhet med Roberts hevder Buchmann at det ikke bare er selve overgangen fra barn til voksen som er usikker. I tillegg kommer at barn og voksen som sosiale posisjoner har blitt varierte og omskiftelige. Endringene har ført til at ungdomstiden som fase i livet er blitt både

forlenget og forkortet på samme tid. Ifølge Buchmann har dette bidratt til at de begivenheter som definerte overgangen fra barn til voksen, er løsrevet fra hverandre slik at grensene mellom alderskategoriene er blitt mer flytende. Unge mennesker oppnår for eksempel politisk og kulturell selvstendighet tidligere enn før samtidig som deres økonomiske avhengighet av foreldrene er forlenget. Buchmann hevder derfor at (Buchmann 1989: 84–85):

... the rapidly increasing disconnection of different events in the transition to adulthood helps to extend, to diversify, and to individualize the life period of becoming an adult - both in structural and cultural respects.

Ut fra et slikt perspektiv kan det spørres om det spesifikke ved ungdommen som avgrenset fase i livet er i ferd med å forsvinne. Når overgangene blir så ulike og varierte for unge mennesker, er ikke da grunnlaget for ungdomstiden som noe felles borte? I alle fall blir overgangen til voksenstatus annerledes enn den gang de aller fleste begynte å arbeide i midten eller slutten av tenåra. På den måten individualiseres også ungdom. Ungdom framstår ikke i samme grad som tidligere som en gruppe i samfunnet. Siden overgangen til voksenlivet strekker seg over et langt tidsrom blir det mange overganger, og overganger som kan være nokså forskjellig fra individ til individ.

Selv om overgangen ikke er så tydelig som før, kan det likevel argumenteres for at ungdom likevel er en bestemt fase i livet. Endringene som er påpekt ovenfor, har imidlertid bidratt til at både ungdomsforskning og ungdomspolitik i større grad har rettet søkelyset mot dem som er i begynnelsen av tjuåra. I løpet av noen tiår har tiden fra slutten av tenårene til et godt stykke ut i tjuårene blitt en fase for utprøving, opplevelser og stor grad av frihet fra forpliktelser knyttet til familie og jobb. Det er vanlig å kalle dem som er i denne fasen, for unge voksne. Et argument mot en slik betegnelse er at de mangler vesentlige kjennetegn på å være voksen, og at det derfor er mer dekkende å bruke betegnelsen «emerging adulthood» eller «gryende voksenhet». Det vil si en periode der unge mennesker utvikler og former det voksenlivet de ønsker å leve. Jeffrey Jensen Arnett karakteriserer denne fasen som: «a time of finding out who you are and what kind of adult life you want to pursue» (2007: 131). Arnett legger vekt på at utviklingen mot status som voksen krever at den enkelte etablerer en identitet som han eller hun vil ha som voksen. Ut fra hans perspektiv er det å bli voksen noe som så å si «vokser fram» gjennom en gradvis prosess der de unge erverver kjennetegn som definerer voksenstatus i vårt samfunn.

Endringer både når det gjelder hvor nedre og øvre grense for ungdomsfasen går, har bidratt til både en forlenging og en mer variert ungdomstid. Unge dras mellom en ungdomskultur som de i stadig yngre alder fanges inn i, og inngangen til et voksent arbeidsmarked som skytes ut i tid. Disse motsetningene tar mange former og fører ulike grupper av ungdom inn på ulike veier (Cohen 1997). Samfunnsendringene som de post- og senmoderne teoretikerne beskriver, har også konsekvenser for forståelsen av ungdomstiden som overgangsfase. John Gillis legger vekt på at ungdom ikke har monopol på framtiden – slik forestillingen var i tidligere faser av moderniteten. Dette har sammenheng med grunnleggende samfunnsendringer som Gillis beskriver slik (Gillis 1993: 13):

... the fixed, fast-frozen relations of organized capitalism have been swept away, everyone has to think of themselves in a perpetual state of becoming

Kanskje er overgangene mellom aldersfasene ikke lenger så definitive. Det vil også ha konsekvenser for hva det innebærer å være ung. I et samfunn hvor videreutdanning blir vanlig for voksne, hvor mange etablerer nye forhold og ny familie, blir arbeidsløse, eller skifter jobb, vil det særegne med ungdomstiden bli mindre karakteristisk enn i de første tiårene etter 2. verdenskrig. Ungdom og voksne er blitt mer lik hverandre, hevder Marlis Buchmann (Buchmann 1989: 85):

The distinction between youth status and adult status is gradually blurring: Over the last fifteen years, the behavioural differences between youth and adults have drastically diminished. In a growing number of life spheres (sexuality, political behaviour, etc.) young people behave like adults or claim the same rights as adults.

Dette er skrevet i 1989, og Buchmann viser til en gradvis avvikling av det som har blitt betegnet som den organiserte moderniteten, der også aldersfasene var relativt klart avgrenset først fremst ved hva slags oppgaver og aktiviteter som ble tillagt hver enkelt aldersfase. På mange måter kan en slik større fleksibilitet ved at overgangene er mindre regulert enn tidligere medføre noen risikoer som gjør at enkelte kommer dårlig ut. Endringene kan slik sett har ført til at noen unge har fått flere muligheter, mens andre har mistet mulighetene som unge i tilsvarende posisjon hadde. Det gjelder f.eks. mulighetene til å skaffe seg fast fulltidsjobb etter grunnskolen (Fauske 1994).

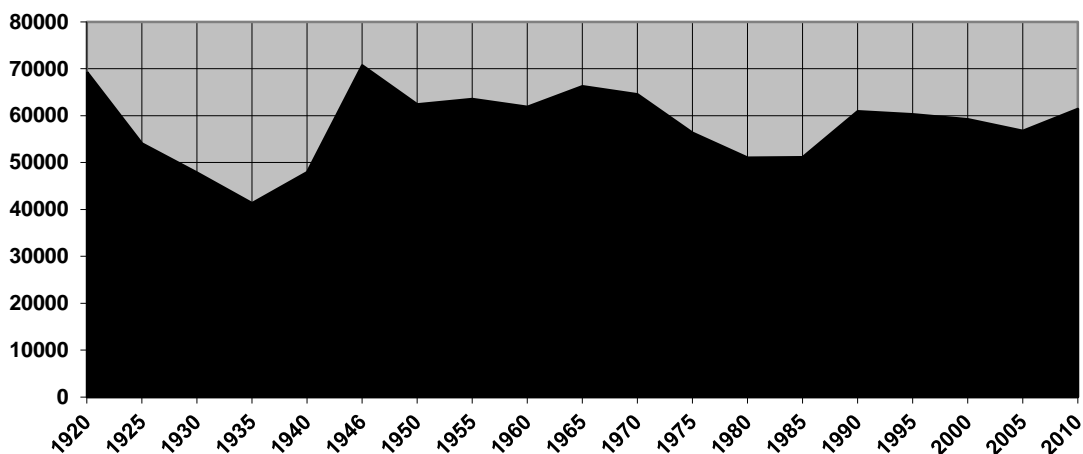
Overgangen til voksenlivet

Både forskningen og den offentlige debatt om ungdommens situasjon og problemer er preget

av hvordan den generelle samfunnsutviklingen forstås. At det tradisjonelt er selve overgangen til voksenlivet - og ikke voksenlivet i seg selv - som blir oppfattet som problematisk, har historisk sett ganske opplagt sammenheng med etterspørselen etter arbeidskraft. Slik vår type samfunn er, er lønnsarbeidet helt avgjørende i overgangen til voksentilværelsen.

Lønnsarbeidet er på mange en forutsetning for selvstendighet på andre av livets områder.

Å skaffe seg arbeid og derved tre inn i de voksnes rekker, var nokså uproblematisk fram til 1970-tallet. De første etterkrigsår hadde en veldig sterk vekst i sysselsettingen. I perioden 1946 til 1949 steg sysselsettingen med 70 000 årsverk, mens veksten i den yrkesføre befolkningen tilsvarte 25 000 årsverk. De øvrige 50 000 årsverk ble fylt ved at alle ledige arbeidskraftreserver ble trukket inn i arbeidslivet. Fra 1950 ble den naturlige befolkningsveksten en sterk begrensning for økningen i sysselsettingen. I 1950-årene sank antall personer i alderen 20-39 år med 117 000 (SØS 12, 1965: 90). De ble knapphet på arbeidskraft, spesielt på ung arbeidskraft. Knappheten ble ytterligere forsterket ved at giftermålsalder blant kvinner sank samtidig som flere enn tidligere giftet seg (antall ugifte kvinner mellom 20-49 år sank fra 209 000 i 1950 til 125 000 i 1960).



Figur 2: Fødselskullene 1920-2010. Kilde: SSB Befolkningsstatistikk.

Dersom vi ser på situasjonen i 1960, synes alt å ligge til rette for dem som sto på terskelen til arbeidslivet. Tyngdefordelingen innenfor den yrkesføre del av befolkningen var i løpet av ti år forskjøvet i retning av de yngste og de eldste. Sammenliknet med 1950 var det 55 000 flere 15-17 åringer og 82 000 flere i alderen 60-69 år. Kort sagt: De mange som etterhvert meldte seg på arbeidsmarkedet, ble oppveiet av de mange som i løpet av 60-årene gikk over i pensjonistenes rekker. Dessuten var det sterk vekst i økonomien, og stor etterspørsel etter

arbeidskraft. Disse demografiske forholdene ga ungdom muligheter både til deltakelse og innflytelse.

Figur 2 viser utviklingen i fødselstallene, noe som kan tjene som illustrasjon på hva demografi kan ha av betydning både som mulighet og begrensning for de unge. Som det framgår er situasjonen ved inngangen til 1990-årene ganske forskjellig fra 1950-årene. Andre forhold har også gjort seg gjeldende- Etterkrigstidens sterke økonomiske vekst tok slutt i 1973 og har siden vært betydelig lavere enn i 50- og 60-årene. De som tilhører de store fødselskullene fra slutten av 1960-årene gikk inn i arbeidsmarkedet på 1990-tallet. Fødselskullene som gikk ut av arbeidsmarkedet i løpet av 1990-årene var dem som er født i årene 1923 til 1933, mens 19-24-åringene som skulle erstatte disse er født i årene 1966 til 1981 (19-24-åringene i 2000 er født i perioden 1976-1981). Av figuren ser vi at disse fødselskullene er betydelig større enn pensjonistkullene. Sammen med den generelle økonomiske utviklingen bidro dette til en relativt stor arbeidsløshet blant ungdom i deler av 1990-tallet. Det er først etter 2010 at pensjonistkullene blir større enn ungdomskullene. Størrelsen på fødselskullene er selvfølgelig en nokså grov indikator på tilgang og avgang i arbeidsmarkedet, men gir likevel en pekepinn på de unges muligheter. Richard A. Easterlin har understreket som et viktig poeng at ungdommens muligheter varierer med fødselskullenes størrelse når det gjelder sysselsetting, lønn, utdanning, giftermål, skilsmisser og en rekke andre forhold (Easterlin 1980).

Det moderne livsløpet

I et moderne samfunn preges den enkeltes livsløp av en serie statusoverganger. Overgangen fra barn til voksen betraktes gjerne som den mest avgjørende. Denne overgangen har biologiske, psykologiske og sosiale dimensjoner. Felles for mange av teoriene om livsløpet er forutsetningen om en syklisk utvikling. Denne forutsetningen har sitt grunnlag i en biologisk modell av menneskets utvikling i termer av vekst, vedlikehold (stasjonær vekst) og forfall, og i en sosiokulturell modell som beskriver suksjonen av sosiale posisjoner og oppgaver gjennom livsløpet (Sugarman 1990). I sistnevnte perspektiv består livsløpet av en serie spesifikke overganger. Utdanning og arbeid er kanskje etterhvert blitt den mest sentrale, men familiedannelse, ervervelse av bolig og andre varige konsumgoder er også viktige milepæler på veien mot en uavhengig, selvstendig og selvforsørgende tilværelse. Tidspunktet for overgangene, og rekkefølgen av dem, vil i stor grad være påvirket av hva slags samfunn en lever i. Overgangene er dels regulert gjennom formelle regler, og dels gjennom uformelle

normer og sosial praksiser. Formelt sett trekker myndighetsalderen grensen mellom barn og voksen. Å være myndig innebærer bl.a. retten til å inngå ekteskap, ta arbeid og ellers treffe beslutninger om personlige og økonomiske forhold. De uformelle normene angår hva som anses som passende for ulike alderstrinn, og hva som regnes som akseptable arbeids- og samlivsforhold. På denne måten er den enkeltes valg i livets ulike faser omspunnet av formelle regler, uformelle normer og sosiale praksiser.

Livsløpsovergangene markerer også et skille mellom generasjoner: de som er i etableringsfasen, de etablerte, og de som er i fasen hvor overgangene på sett å vis reverseres (overgang fra arbeid til pensjon, barn flytter ut av familien, ektefelle dør, blir selv pleietrengende, flytter fra eget hjem til alders- og sykehjem, etc.). Selv om alder og generasjon synes å være nærmest universelle prinsipper for sosial organisering, er det stor variasjon mellom forskjellige samfunn i hvilke kriterier som brukes, hvor kompleks graderingen er, og hvordan autoritet og generasjon er koplet (Baxter & Almagor 1978). I vår del av verden er det generasjonen i midten som er mest sentral i arbeids- og samfunnsliv. Slik sett blir voksenstatus et slags platå mellom oppvekst og alderdom: det er noe en når opp til, holder fast ved og til slutt forlater.

Forestillingen om livsløpet som en syklus fra vogge til grav med generasjonen i midten som høydepunkt, må ses i sammenheng med familiemønstret som utviklet seg i de nordvestlige deler av Europa og enkelte steder i middelhavsområdet. Her ble ekteskapsinngåelsen et brudd med tidligere avhengighets- og autoritetsforhold. Generasjonen i midten ble ikke underordnet den eldre generasjon, men inntok selv autoritetsposisjonen (Mitterauer 1986:28). Ekteskap og forsørgelse ble på denne måten selve grunnlaget for å innta posisjonen som voksen. Dette atskilte seg fra familiemønstret i Øst- og Sør-Øst-Europa og i mange ikke-europeiske kulturer der de yngre ekteparene ble underordnet de eldre autoritet. I et slikt system var også giftealderen lavere siden familiedannelse ikke forutsatte at de nye paret var selvforsørget eller umiddelbart kunne forsørge den eldre generasjonen.

I det familiemønster som utviklet seg i vår del av Europa, var det de nyetablerte som fikk hovedansvar både for den eldre og den kommende generasjon. Dermed burde de være relativt veletablert før de stiftet familie og dermed påtok seg det ansvar som fulgte med. At dette også var en norm og ikke bare en praktisk måte å innrette seg på, viser den til dels sterke bekymringen for såkalte 'lettsindige giftermål' på midten av 1800-tallet. Denne bekymringen

er f.eks. utgangspunktet for Eilert Sundt studie av giftermål i Norge. Det er således typisk at Sundt spør husmannen som giftet seg 23 år gammel om det ikke var dårskap siden han ikke var 'riktig voxen karl' (Sundt 1866/1967:214-15).⁵ En relativt lang forberedelse av familedannelsen ble således et typisk trekk ved overgangen til full voksenstatus. Denne ungdomsfasen var preget av en slags semi-avhengighet til den eldre generasjon. Avhengigheten bestod i at de unge måtte ut i tjeneste. Arbeiderklassens yngre medlemmer gikk inn i tjenerliknende forhold, mens borgerskapets unge inntok posisjoner med sterke innslag av opplæring og trening. Disse underordnede posisjonene ble beholdt inntil de gjennom ekteskap eller arv overtok ansvaret for et hushold (Mitterauer 1986:43; Gillis 1981:9).

Den sykliske fremstillingen av livsløpet er f.eks. kjent både fra skjønnlitteraturen og fra tegninger tilbake til 1700-tallet hvor menneskets ulike aldre ble illustrert. Slike tegninger fikk stor utbredelse, og var relativt vanlige frem til første halvpart av dette århundret. Til å begynne med var fremstillingene mer foreskrivende enn beskrivende. Etterhvert bidro demografiske og samfunnsmessige endringer til at livsløpet fikk en slik utvikling for mange. Livsløpsovergangene ble mer standardisert, og de ble sekvensielt ordnet. Dette stod i kontrast til tidligere tiders vage alderskiller og parallellitet i posisjoner og oppgaver. Før utdanning og arbeid ble regulert med bestemte aldersgrenser, var det vanlig å pendle mellom skole og arbeidsliv. Å flytte fra foreldrehjemmet var heller ikke en definitiv og irreversibel handling. Mange flyttet tilbake for kortere eller lengre perioder, og barn kunne bli plassert hos slektninger eller andre midlertidig eller permanent (Hareven 1994:145; Sogner 1990:50-51). Mot slutten av 1800-tallet ble aldersgraderingen mer spesifikk, og statusovergangene mer ordnet. Utdanning, arbeid og fritid (pensjon) ble etterhvert tilordnet hver sin fase i livsløpet, og overgangene til og fra aktivitetene ble regulert både formelt og uformelt.

Etter den 2. verdenskrig ble det også et visst samsvar mellom normen om et syklisk og sekvensielt livsløp og folks empiriske livsløp. Full sysselsetting ga muligheter for stabile og livslange arbeidskarrierer, og familiene ble mer stabile som følge av lavere dødelighet, synkende ekteskapsalder og bedre sosiale forhold. De siste tiårene har imidlertid situasjonen endret seg igjen. Arbeidsledighet, strukturelle endringer i arbeidsmarked og stigende skilsmisserate har hatt konsekvenser for alle de tre nevnte generasjonene. De som skal etablere seg har problemer med overgangene, mange av dem må etablere seg på nytt som

følge av arbeidsledighet og skilsmisser, og en del av dem som er i nedtrappingsfasen opplever en raskere nedtrapping enn de hadde forventet.

Det kjønnsdelte voksenlivet

I årene etter den 2. verdenskrig ble voksenlivet sterkere kjønnsdelt enn noen gang tidligere. Kvinnene tok seg av husholdet og barna, mens mennene forsørget familien. Overgangen fra barn til voksen var også ganske kort. En stor del av guttene begynte å arbeide etter avsluttet grunnskole, og jentene giftet seg tidlig samtidig som få av dem forble ugifte. Det var således få kvinner som ble værende yrkesaktive, og et fåtall menn som ufrivillig ble gående uten jobb eller som utdannet seg videre etter. Mange hadde begrensede muligheter til utdanning utover grunnskole, men arbeid var et reelt alternativ til mer skole. Etterspørselen etter arbeidskraft var høy de første etterkrigsårene, og arbeidsledigheten nådde et historisk lavt nivå på slutten av 1940-årene. I Norge i denne perioden hadde om lag 70 prosent av guttene under 20 år arbeid som hovedbeskjeftigelse, og andelen steg til ca. 85 prosent for dem som var begynnelsen av 20-årene. Etter å ha passert 25-års alder så og si alle mennene i arbeid (Aukrust 1965: 94). De fleste vestlige land opplevde en tilsvarende utvikling som Norge.

Den funksjonsdelte familien som kom til å prege 1950-tallet og deler av 60-tallet, oppsto under bestemte samfunnsmessige forutsetninger. Industrialisering og urbanisering gjorde at produksjonen ble skarpere atskilt fra husholdet enn tidligere. Menn født i første halvpart av dette århundret ble de 'fraværende fedre' som tilbrakte mesteparten av sin tid i det offentlige rom, mens deres posisjon i familien var avgrenset til å være forsørger og autoritetsfigur (Gillis 1992a). Alderen mellom ektefellene utjevnet seg også. Brudgommen hadde som regel vært en del eldre enn bruden, noe som nok bidro til at en del kvinner ble enker i relativt ung alder. Større likhet i alder mellom ektefellene sammen med en generell nedgang i dødeligheten, gjorde at færre ble eneforsørgere. I alle fall var det tilfellet så lenge skilsmissetallene var relativt lave. I Norge, som i den vestlige verden eller, var det først på 1960-tallet at skilsmisseratene begynte akselererer (Phillips 1991:224).

Alderen for inngåelse av første ekteskap sank fra midten av 1930-årene og frem til slutten av 1960-tallet, samtidig med at en større andel av kvinnene giftet seg. I Norge i 1960 f.eks. var nær halvparten av kvinnene i alderen 20-24 år gift, mens vel 80% av 25-29-åringene var det (Backer 1965: 37). Blant kvinnene som var 30 år i 1960 var det bare 12% som ikke var gift, og blant 50-åringene var bare ca. 5% ugift. Yrkesdeltakelsen for gifte kvinner hadde siden

slutten av 1800-tallet ligget mellom 2 og 5 prosent. Statistikken viser nok for lave andeler siden det bare var kvinner med eget arbeid som hovedinntektskilde, som skulle føres opp som yrkesaktive i folketellingene. Særlig ble nok kvinnenes deltakelse i familieforsørgelsen undervurdert i håndverker-, jordbruker- og fiskerfamilier, der det var vanlig at kvinnene deltok i produksjonen. Selv om disse forbeholdene tas i betraktning, er det liten tvil om at gifte kvinners yrkesdeltakelse var lav.

Én-inntektsfamilien fikk også en ideologisk begrunnelse. Under arbeidsløsheten på 1920- og 30-tallet hadde forslag om å begrense gifte kvinners adgang til arbeid, en viss oppslutning i arbeiderbevegelsen (Skrede 1982:8-9). Familielønn var også i andre land et sentralt krav fra den gryende arbeiderbevegelsen. Den funksjonsdelte kjernefamilien vokste frem i middelklassen og ble et ideal som også arbeiderklassen strebet etter (Burman 1994:67). I de tiårene etter krigen fikk de fleste muligheter til å realisere idealet. Arbeidsdelingen mellom kjønnene var godt etablert, og fedrenes tilstedeværelse var ritualisert gjennom alt fra avskjeder og mottakelser, til seremonier som julenisse og familiefrier (Gillis 1992a; 1992b). En framvoksende vitenskapelig disiplin som psykologien bidro også til å gi familien - og spesielt forholdet mellom mor og barn - en sentral betydning (Burman 1994; Rose 1989). På denne måten var det både strukturelle og ideologiske forhold som bidro til at den funksjonsdelte kjernefamilien fikk en dominerende stilling på 1950- og 60-tallet.

Endringer i overgangen til voksenstatus

Det er vanlig å hevde at overgangsperioden fra barn til voksen har blitt forlenget, men denne påstanden er upresis. Som nevnt har det familiemønstret som ble utviklet i vår del av Europa, bidratt til en lang ungdomsperiode. Dette vedvarte til midten av 1900-tallet. Et vanskelig arbeidsmarked krevde en lang og møysommelig forberedelse av voksenlivet. På 1950- og 1960-tallet ble betingelsene endret slik det er beskrevet ovenfor, og forberedelsen til voksenlivet ble betydelig kortere. Når det sies at ungdomsfasen er forlenget, er det således ut fra en sammenligning med det som var typisk i en relativt kort periode på 1950- og 1960-tallet. Kanskje var denne perioden til og med et unntak sett i et lengre historisk perspektiv. Den store forskjellen består derimot i at forberedelsen til voksenlivet for en stadig større andel av ungdommen skjer innenfor utdanningssystemet. Denne utviklingen var nok fjern fra 1950-årenes tankegang. Det kan i denne forbindelse nevnes at Kompetansekomiteen for den niårige enhetsskolen i sin innstilling fra 1959 refererte til at i løpet av noen tiår ville en andel på 50-60% av alle barn kunne være i stand til å ta realskoleeksamen (KUF 1959:17).

Utviklingen gikk som kjent raskere enn antatt, og niårig obligatorisk grunnskole ble en realitet før det andre tiåret hadde løpt ut. I løpet av 70- og 80-årene ble også de aller fleste av 16-18 åringene elever i videregående skole. Riktignok er det for enkelte fremdeles en nokså kort overgang til voksenlivet selv om arbeidsmarkedet har blitt betydelige vanskeligere for ungdom de siste 10-15 årene. Andelen som går inn i stabilt heltidsarbeid har imidlertid sunket sterkt. Det har således skjedd en forskyvning fra arbeid til utdanning som forberedelse til voksenlivet samtidig som en betydelig andel av de unge har problemer med å etablere seg på arbeidsmarkedet.

Overgangen til arbeid har endret seg betydelig for menn og kvinner siden i løpet av 1900-tallet. På slutten av 1800-tallet begynte de fleste å arbeide i ung alder. Barnarbeid var også vanlig selv om det begynte å komme inn i mer regulerte former. I Norge ble det fra 1892 satt en grense på 12 år for arbeid i fabrikker, og barn mellom 12 og 14 skulle maksimalt ha 6 timers dag. For mennenes vedkommende var yrkesdeltakelsen høy også i 1950. Fremdeles hadde flertallet av de yngste arbeid som sin hovedaktivitet. Kvinnene hadde en noe annerledes utvikling i sin yrkesdeltakelse i og med at andelen som har arbeid utenfor eget hushold ble sterkt redusert frem til 1950. Mange av kvinnene avsluttet si yrkesliv i løpet av 20-årene. Gradvis endret dette seg. Fra slutten av 1960-tallet og utover mot 2000-tallet økte kvinners yrkesdeltakelse både for dem som var gifte, samboere og for dem som fikk barn. Par som har barn, reduserer den tida de bruker til inntektsarbeid. Kvinnene reduserer sitt inntektsarbeid mer enn menn. Til gjengjeld står kvinnene for det meste av omsorgsarbeidet.

Som forberedelse til voksenlivet er utdanning er det dominerende alternativ, mens stabilt heltidsarbeid er problematisk å skaffe seg for de yngste i og med at arbeidsmarkedet for ufaglærte er sterkt redusert. Dette medfører også at overgangen til voksenlivet blir en investering i utdanning som på et senere tidspunkt i livet vil kunne gi avkastning. Dermed er forberedelsen til voksenlivet vesentlig forskjellig fra tidligere den gang arbeid, inntekt og sparing var et reelt alternativ for ungdom og unge voksne. Overgangen til voksenlivet har også blitt mer likt for menn og kvinner i og med familieetablering ikke skjer så tidlig som på 1950- og 60-tallet, samtidig som kvinners utdannings- og yrkesfrekvens har økt. Det går også klart av figurene at perioden for yrkeskarriere, barn og familie er blitt nokså sammentrengt. Dette bidrar til å øke mellomgenerasjonens belastninger. En må se dette i lys at relasjonene mellom generasjonene. Ungdommens relative lave dårlige økonomi, kompenseres ved et

aktivt yrkesliv, og den utsatte familieetableringen tas igjen på kort tid. Samtidig skal denne generasjonen gi sitt bidrag til samfunnsøkonomien.

Relasjonen mellom generasjonene

Å kunne forsørge seg selv har lenge vært et sentralt kriterium på å være voksen. Overgangen fra å bli forsørget til å forsørge seg selv har tradisjonelt vært avgjørende både symbolsk og reelt når det gjelder å oppnå status som voksen. Stemmeretten var f.eks. relativt lenge forbeholdt de som kunne forsørge seg selv. Det var først i 1919 at de som mottok støtte fra fattigvesenet fikk stemmerett. Oppfatningen var tydeligvis at formell voksenstatus måtte samsvare med en reell økonomisk uavhengighet og selvstendighet. Denne oppfatningen har røtter tilbake til førindustriell tid da samfunnsmessig posisjon snarere enn spesifikke aldersgrenser avgjorde om folk ble betraktet som voksne eller ikke. Selv om overgangene i noen grad var knyttet til spesielle alderstrinn, var grensene nokså vage. Spesielle symboler og ritualer knyttet til overgangene ble således markører snarere enn alder i seg selv. Etterhvert ble alder viktigere enn overgangsritualene når voksenstatus skulle defineres. Fra slutten av 1800-tallet ble det vanlig å sette aldersgrenser som regulerte hva slags aktiviteter som var forbeholdt voksne, og hva slags rettigheter og plikter som fulgte med (Chudacoff 1989). At spesifikke alderskriterier ble tillagt så stor betydning, fikk flere konsekvenser. For det første ble det et klarere skille mellom voksne og barn. Arbeid, seksualitet og ekteskap ble regulert av aldersgrenser, slik også tilgangen på tobakk og alkohol ble det. For det andre ble rettigheter og plikter mer løsrevet fra sosial posisjon. Borgerrettigheter som f.eks. stemmerett ble tildelt på grunnlag av alderskriterier, og ikke ut fra eiendom, inntekt, stilling, etc. Den skisserte utviklingen kan ses som en overgang fra reelle til formelle kriterier for voksenstatus. Problemet med formelle kriterier for alder eller voksenstatus - sammenliknet med reelle kriterier som kroppslig (biologisk) modning eller sosial posisjon - er muligheten for manglende samsvar med realitetene. Det vil alltid være noen som er "for sent" eller "for tidlig" ute i forhold til aldersgrensene, og som således ikke passer inn i det foreskrevne mønstret (Baxter & Almagor 1978:163). På mange måter kan endringene i unge menneskers etablering av en selvstendig og uavhengig tilværelse, ses i et slikt perspektiv.

De forutsetningene som det moderne livsløpet baseres på, er imidlertid siden 1980-tallet ikke til stede i samme grad som tidligere. Så lenge det var mulig å realisere voksenstatus ved å forsørge seg selv når en nådde myndighetsalder, var det sammenfall mellom formelle og reelle kriterier på voksenstatus. Problemet oppstår når de som er voksne ut fra alderskriterier

ikke har mulighet til å etablere et uavhengig hushold. Arbeidsmarkedet og familien har lenge vært de to dominerende forsørgersystem, og overgangen til voksenstatus har blitt institusjonalisert som en overgang mellom disse to systemene. Når stadig færre unge mennesker går direkte over fra å bli forsørget av oppvekstfamilien til å forsørge seg selv ved eget arbeid, må andre forsørgersystem tre i funksjon eller familien må påta seg et ansvar utover det som formelt sett kreves. Ungdom som bruker lang tid på å etablere seg som voksne blir således avhengig av sosiale nettverk (familie) eller offentlige ytelser (studielån, sosialhjelp, trygd) i overgangsfasen. I noen grad vil de også måtte bidra selv ved lavere forbruk og materiell standard.

Problemstillingen som reises er om livsløpet har endret seg på en måte som gjør at den yngre generasjon får problemer med å forsørge seg selv, sine barn og ivareta forpliktelsene i forhold til den eldre generasjon. Mens tidligere generasjoner i etableringsfasen hadde muligheten til å tjene penger som senere kunne brukes, stifter mange av dagens unge gjeld som må tilbakebetales når det kommer i arbeid. Riktignok investerer de utdanningssøkende i fremtidige inntekter, men spørsmålet er selvfølgelig hvordan avkastningen av utdanningen blir. Et mer alvorlig problem blir det for dem som prøver seg, men ikke lykkes verken i arbeidsmarkedet eller i utdanningssystemet. Livsløpet synes også i større grad enn tidligere å være preget av en synkende yrkesaktivitet i eldre år. Dette betyr at byrden øker for generasjonen i midten, som også må betjene sin lånefinansierte forberedelse til voksenlivet. Samtidig har denne generasjonen få barn, noe som vil kunne bety at de får en lenger periode uten barn i husholdningen.

Generasjonsproblemet

Relasjonen mellom generasjonene har også blitt tematisert som generasjonsveksling. På slutten av 1800-tallet dukket uttrykket «generasjonsproblemet» opp. Problemet, slik det ble framstilt, var at i et samfunn i rask endring ville overføringen av kunnskap, tradisjoner og kultur fra den eldre til yngre generasjon bli forstyrret. Dette ville potensielt skape uro og usikkerhet i samfunnet. Slik sett var bekymringen knyttet mer til samfunnets sosiale orden og opprettholdelse enn til problemene de unge hadde.

Den klassiske formulering av generasjonsforskjeller finner vi hos sosiologen Karl Mannheim i artikkelen om «generasjonsproblemet». Han knytter an til den tyske åndsvitenskapelige tradisjonen som definerer en generasjon ut fra kulturelle impulser og erfaringer i oppveksten.

Fordi hver generasjon var påvirket av sin tid, ville et samfunn som endra seg mye fra generasjon til generasjon, kunne ha problemer med å overføre tradisjoner og kultur fra de eldre til de yngre. Dermed var det også en fare for at samfunnets integrasjon ville bli trua. Mannheim ser likevel for seg at generasjonsvekslingen vil skje nokså harmonisk hvis det er et samspill der generasjonene gjensidig påvirker hverandre (Mannheim 1927/19592: 301–302). Antropologen Margaret Mead satte generasjonsforskjellene på spissen i større grad enn Mannheim. Hennes tilnærming var mer analytisk enn normativ, og hun var ikke opptatt av om dette var et problem eller ikke. Slik hun så det, handlet det vel så mye om en generasjonskløft (generation gap) som om forskjeller mellom generasjoner. I perioder med raske samfunnsendringer fungerer ikke kulturoverføringen fra foreldre til barn (Mead 1970). Noe seinere raffinerte hun dette resonnetet ved å skille mellom kulturer som var orientert mot fortid, samtid og framtid.

Utviklingen hadde gått fra fortidsorienterte, via samtidsorienterte til framtidorienterte kulturer. Dette har også påvirket relasjonen mellom generasjonene. I et samfunn som endrer seg lite, er fortida den viktigste kilden til læring og kunnskap. Den eldre generasjon kunne derfor være et eksempel for de unge. Mead mente at denne fasen i samfunnsutviklingen var forbi, og at vi beveget oss inn i et samfunn der generasjonene måtte lære av sine jevnaldrende. På den måten blei det også skapt en kløft mellom generasjonene. Hver generasjon måtte finne sine verdier og sin måte å leve på. Likevel var dette bare en overgangsfase til et samfunn der det skjer så store endringer i løpet av én generasjon at det kreves kontinuerlig omstilling og mestring av nye utfordringer. Hennes hovedtanke er at den teknologiske utviklingen og de sosiale endringene går så fort at gyldig kunnskap er framtidens kompetanse. Derfor ville det heller ikke være mulig å lære av sine samtidige. Hver enkelt måtte forholde seg til noe nytt hele tida. Mead så for seg at de unge ville mestre dette best. På den måten ville også maktrelasjonen mellom generasjonene forskyve seg (Mead 1970: 59).

I historisk perspektiv beskriver Mead en overgang fra tradisjonsbaserte samfunn der de unge hovedsakelig lærte av de eldre, til samfunn der de ulike aldersgruppene lærer av hverandre, og der tendensen går i retning av at de eldre lærer av de unge. Forholdet mellom generasjonene blir som i immigrantgrupper. Det er de yngste som raskest tar opp i seg det nye og framtidige. Den eldre generasjonen blir i mange sammenhenger avhengig av de unge for å kunne klare seg i det nye samfunnet. Tanken om at fortida ikke har noen betydning for framtida, er et sentralt trekk ved moderniteten. Helt fram til 1700-tallet var det vanlig å forestille seg

historien som livets læremester. Men etter hvert som samfunnsutviklingen blei forstått som stadige framskritt, tapte lærdommene fra fortida sin betydning (Koselleck 1985: 23).

Thomas Ziehe er også opptatt av generasjonsforskjellene i sine tidlige arbeider. Han bruker begrepet «kulturell frisetting» for å beskrive sider ved samfunnet. Økende kompleksitet og raske samfunnsendringer fører til at tradisjonelle familiemønstre og bånd mellom generasjonene blir revet opp. Sosial bakgrunn, enten det dreier seg om klasse, familie eller lokalsamfunnet der den enkelte vokser opp, gir ikke lenger føringer og hjelp til den som er ung i valg av livsvei og verdier. Tvert om, kompleksiteten og mangfoldet, både når det gjelder kulturelle inntrykk og muligheter, gjør at de unge kan og må velge friere enn før. Uansett sosial bakgrunn blir det ungdommen som sosial kategori, i direkte relasjon til storsamfunn, mediasamfunn, jamnaldrende og seg selv, som utgjør ramme og basis for utvikling av ungdommens kultur og verdier. Han hevder at det foregår en «frigjørelse från bindingar till traditioner» (Ziehe 1989: 37) og en demontering av verdier. De unge er ført ut i et frirom i samfunnet, eller de er som verken barn eller voksne plassert i en posisjon «utafor samfunnet». Dette frirommet er likevel strukturert slik at de unge ikke kan velge fritt. Mulighetene er begrenset både av statlige og kommersielle interesser (1982: 31). Ziehes historiske perspektiv er relativt kort. 1950-årene brukes som kontrast til nåtida. Han peker på at dagens ungdom søker etter livsstil, mens 1950-åras voksne søkte levestandard og økonomisk framgang.

Mye av grunnlaget for problematiseringen av generasjonsvekslingen er at de unge fikk sine egne arenaer – atskilt fra de voksne. Gjennom å leve deler av sitt liv skjult for de voksne definerer de unge sin egen humor, stil, musikksmak, felles verdier, helter, idoler, syn på framtiden og det gode livet. Ungdom er i særskilt grad sensitive overfor nye kulturelle strømninger og uttrykk. Barn og unge har til felles at de er mestere i å ta i bruk og beherske de nye mediene og den databaserte hverdagsteknologien. En mye brukt metafor er å beskrive ungdom som ospeblader eller som sosialt lakmuspapir (Stafseng og Frønes 1987). Ospeblader har som kjent den egenskapen at de beveger seg ved det minste vindpust.

Sentrale elementer i utviklingen av den vestlige moderne ungdomsrollen kan knyttes til industrialisering, utvikling av ny teknologi, endringer i familiens funksjon og til skolen som et nytt kvalifiserende mellomledd. Familien nærmiljøet er ikke i like sterk grad som tidligere den primære kilden til kvalifikasjoner, læring og posisjon i det voksne livet. Tvert om må individet på et tidspunkt bryte ut av kjernefamilien for å kvalifisere seg til en posisjon i det

voksne samfunnet. I stigende grad spørres det etter hva du kan, og ikke etter hvor du kommer fra. Dermed blir ungdomsfasen de mange muligheters tid, men også en risikofylt fase i livet. Ivar Frønes (1984) setter et skille mellom funksjonell, strukturell og normativ integrasjon. Han argumenterer for at sentrale mekanismer som tidligere knyttet generasjonene sammen, er svekket eller borte. Basis for funksjonell integrasjon i det gamle bondesamfunnet var arbeidsdelingen. Forholdet mellom foreldre og barn var i stor grad nytteorientert. Kognitiv læring, sosialisering og verdioverføring skjedde gjennom et arbeidsfellesskap der også barn og unge deltok. Strukturell integrasjon er basert på at barn og unge anvender voksne som rollemodeller ved å ha de nær innpå seg i det daglige – både i arbeidssituasjonen og på fritida. I det moderne samfunn har arbeid, hjem og fritid utviklet seg til tre separate og atskilte arenaer, delvis med gjensidig utelukkende og aldersbestemt deltakelse. I et samfunn kjennetegnet av funksjonell og strukturell integrasjon er også den normative integrasjonen stor. Barn og foreldre vil i høy grad dele felles verdier.

Analysene til både Thomas Ziehe (1982, 1983) og Margaret Mead (1970) konkluderer med at det har foregått en løsrivelse fra tidligere generasjoner og fra tradisjonelle verdier. Det kan stilles spørsmål ved hvor stort de unges frirom er. Et slikt frirom inviterer til ulike intervensjoner. På en rekke områder er barn og unge under sterk påvirkning. Skolereformer, utbygging av barne-hager og offentlige fritidsordninger har skapt en debatt om den institusjonaliserte hverdagen. Backe-Hansen (1998) viser fram tette og omfattende relasjoner mellom foreldre og barn. I boken *Generasjonskløften som ble borte* (Øia 1998) trekkes en tilsvarende konklusjon. Etterkrigstidas bilde av unge og voksne som lever i to ulike verdener, må i betydelig grad revideres eller nyanseres. I kontrast til Mead og Ziehe gjør Neil Postman det til et hovedpoeng at generasjonskløften klapper sammen i det moderne samfunnet, og at det som en konsekvens skjer en infantilisering av hele det vestlige kulturmønsteret. I en verden der de eldre ikke lenger har noen autoritet over de unge, finnes det jo ingen autoritet. Kløften er utvisket, og alle tilhører den samme generasjon. Barndommen, både som uskyldstilstand og som et eget rike, lukket og avgrenset i forhold til det som hører de voksne til, blir borte. Årsaken finner Postman i framveksten av de nye, elektroniske mediene og at «de elektriske mediene forflytter lese- og skriveferdighetene til kulturens periferi» (Postman 1984: 108, 119). På TV eller video kan barn se alt som foreldrene ikke vil fortelle. Dermed er et kunnskapshierarki brutt. Barn vet alt og har ingen nysgjerrighet eller utforskertrang. De voksne har ingen hemmeligheter eller tabubelagte områder. Postman bruker betegnelsen «det voksengjorte barnet» og tilsvarende «voksenbarnet» om foreldregenerasjonen. Ola Stafseng

er, som Postman, opptatt av at kontrasten mellom barn og voksen blir borte i det moderne samfunn. Dermed forsvinner en forhandlingsdynamikk i relasjonen:

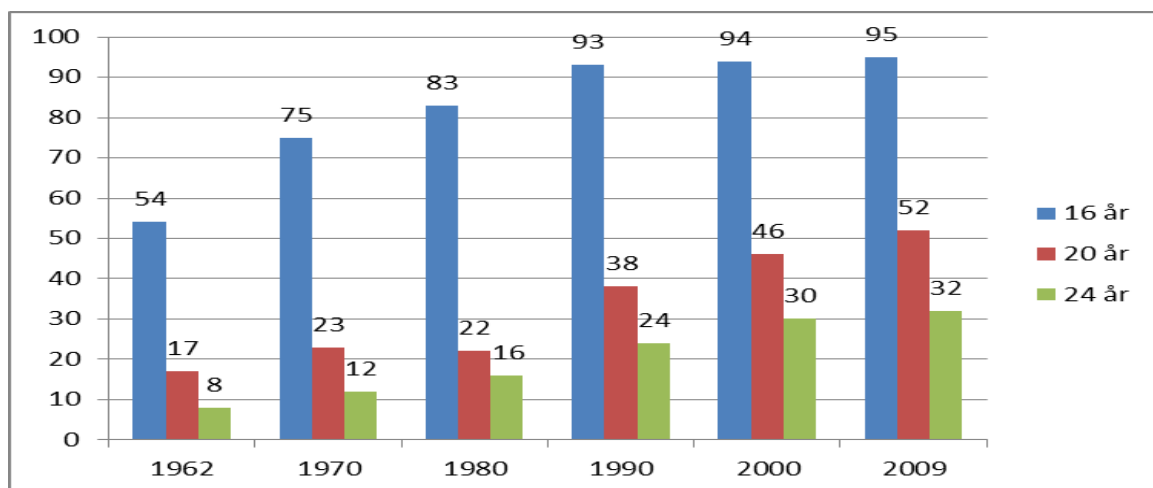
Den postmoderne unge ser ingen voksenhet, bare abdiserte voksne som selv har forblitt i evig pubertet, og det finnes ingen kontrakt å forhandle om lenger – om oppskriften for en bestemt atferd i tenårene med belønning etterpå (Stafseng 1995: 184).

Spørsmålet blir hvor treffende slike beskrivelser er på dagens norske foreldregenerasjon. Foreldrene til dagens tenåringer representerer blomsten av utdanningssamfunnets framvekst. De har kunnet tilpasse seg i et samfunn preget av voksende økonomi med nye og varierte karrieremuligheter. Hvor sikkert eller treffende er det at det i første rekke er ungdommen som er skaperne av og eksponentene for den nye tida, mens de eldre generasjonene stritter imot? Tradisjonelle forestillinger om voksenhet er bildet av en person som er ferdig dannet og sosialisert – i motsetning til ungdom, som er under danning. Men som Anthony Giddens påpeker forutsetter modernitet evne til omstilling og til å sette seg inn i nye problemområder. Gammel kunnskap må kontinuerlig prøves og omprøves. Ingen viten under modernitetens betingelser er viten i den «gamle» betydning av ordet, der «det å vite» er å være sikker (Giddens 1990/1997: 36).

Evnen til å kunne forholde seg til endring, til at sannheter er relative, og stille spørsmål ved verdiers gyldighet og begrensninger, hører til en voksen og erfart sosialitet. De fleste voksne er i en slik situasjon at de kontinuerlig tvinges til å omstille seg for å lære seg å beherske det moderne samfunnet. Paradoksalt nok ligger en av de grunnleggende forutsetningene for samhold mellom generasjonene i modernitetens krav til raske endringer. Voksenrollen er ikke ferdig utformet én gang for alle. Foreldregenerasjonen blir hele tiden satt på prøve. Dermed blir de voksnes kunnskap, selv om den ikke i ett og alt er lik ungdommens kunnskap, hele tiden nyttig kunnskap. Også voksen kunnskap peker fram mot å beherske det samfunnet vi lever i. Nettopp forskjelligheten kunnskap og gjensidig nytte gir en unik mulighet til dialog. Gapet mellom generasjonene var antakelig mye større i årene etter 2. verdenskrig. Med overgangen fra bonde- og industrisamfunn til et kunnskapssamfunn settes yngre og eldre mer i samme situasjon, noe som legger et annet grunnlag enn tidligere for kommunikasjon og samhandling.

Utdanning og kunnskapssamfunn

På begynnelsen av 1970-tallet nådde industrisysselettingen i Norge sitt høydepunkt. Dette var et mønster som var felles for de vestlige industriland. Industrien fikk en utvikling som primærnæringene hadde hatt tidligere. Nedgangen i industrisysselettingen hadde i noen land begynt i 1950-årene og rundt 1970 hadde denne utviklingen nådd hele OECD-området. Med industrisamfunnets tilbakegang fulgte også endringer ikke bare i produksjonsform, men også i livsform og forståelsesform (Castells 1996: 18; Frønes & Brusdal 2000: 27). Informasjon og kunnskap har fått en annen betydning enn tidligere. Også i industrisamfunnet var kunnskap viktig for utvikling av teknologi som kunne brukes i produksjonen. I det kunnskapssamfunnet har kunnskap i seg selv blitt den viktigste produksjonsfaktoren. Dermed endres også produksjonsmålene. Mens industrialismen var orientert mot økonomisk vekst, er kunnskapssamfunnets mål en stadig forbedring av teknologi og kunnskap. En stadig mer avansert kunnskap vil normalt bidra til økonomisk vekst, men til forskjell fra industrisamfunnet vil fokus være på kunnskapsproduksjonen og ikke på selve anvendelsen av teknologien. Som Manuel Castells framhever, vil kunnskapsproduksjonen spres til alle deler av samfunnet (Castells 1996: 16-17). I et kunnskapsproduserende samfunn spres kunnskapen til borgerne både gjennom masseutdanning og ved at kunnskap brukes og får betydning i alle deler av samfunnet. Et kunnskapssamfunn blir et lærende samfunn, der læring også skjer utenfor de etablerte utdanningsinstitusjonene (UNESCO 2005, Husén 1974).



Figur 1: Elever og studenter i prosent av årskullene. Kilde: Utdanningsstatistikk. Statistisk Sentralbyrå.

I dag skjer forberedelsen til voksenlivet for en stadig større andel av de unge innenfor utdanningssystemet. Utdanning er blitt hovedbeskjeftigelsen for stadig flere. I 2009 gikk vel

95 prosent av de 16-åringene på skole, over halvparten av 20-åringene befant seg i utdanningssystemet og nær en tredjedel av 24-åringene var under utdanning. Figuren viser også at økningen har vært sterkest for 24-åringene. Siden 1962 er andelen under utdanning mer en tredoblet. Utviklingen til et masseutdanningssamfunn har også endret betydningen av utdanning. Som Martin Trow påpekte allerede i 1974 har formell utdanning gått fra å være et privilegium for de få, via en mulighet for de mange, til en dyd av nødvendighet (Trow 1974).

Ungdommens utdanningsatferd bekrefter at vi lever i et utdanningssamfunn. Men selv om store deler av de unge utdanner seg, synes det som om de samme mekanismene som også tidligere skapte sosiale forskjeller fremdeles er virksomme. Selvfølgelig er konsekvensene annerledes. Det er ikke lenger så klare skillelinjer som det var. De fleste tar videregående skole, mange begynner på høyskole eller universitet. Likevel oppnår ikke alle disse det samme. Og enda viktigere: Hva skjer med dem som ikke tar utdanning? Hvilke muligheter har de på et arbeidsmarked der krav om formelle kvalifikasjoner blir stadig sterkere? Kort sagt: Er det blitt slik at de fleste som skaffer seg høyere utdanning høster mindre fordeler enn tidligere, mens de som ikke utdanner seg får større ulemper enn før?

Tabell 1: Fullført videregående utdanning fem år etter påbegynt videregående skole etter kjønn og foreldres utdanningsnivå for elever som begynte på grunnkurs i 2004. Prosent.

| Foreldrenes utdanningsnivå | Kjønn | | Totalt |
|--|--------|--------|--------|
| | Gutter | Jenter | |
| Mor eller far har lang høyere utdanning | 84 | 92 | 88 |
| Mor eller far har kort høyere utdanning | 76 | 84 | 79 |
| Mor eller far har videregående utdanning | 60 | 70 | 65 |
| Mor eller far har grunnskoleutdanning | 40 | 52 | 45 |
| Uoppgitt | 40 | 57 | 48 |

Kilde: Utdanningsstatistikk. Statistisk Sentralbyrå.

Selv om flere tar utdanning, er det likevel klare sosiale forskjeller både når det gjelder gjennomføring av skolegang og hva slags utdanning som tas. Tabell 1 viser at kjønn og foreldrenes utdanningsnivå påvirker fullføring av videregående skole. Av elever som begynte på et grunnkurs i videregående skole i 2004, er det 92 prosent av jenter som har foreldre med lang høyere utdanning, som har fullført utdanningen. Det tilsvarende tallet for gutter som har foreldre med grunnskoleutdanning er 40 prosent. Med andre ord er det en prosentdifferanse på 52 mellom laveste og høyeste andel som har fullført utdanning med studiekompetanse eller yrkesutdanning. Tabellen viser at kjønnsforskjellen er gjennomgående og har en selvstendig effekt på hvorvidt skolegangen gjennomføres. Det framgår også av tabellen at foreldrenes utdanningsnivå har sterkere effekt for guttene enn for jentene.

Kjønn og foreldres utdanningsnivå synes også å påvirke valg av høyere utdanning. Tabell 2 viser at andel som tar høyere utdanning er over fem ganger så høy for gutter som har foreldre med lang høyere utdanning enn for dem som har foreldre med grunnskole. Denne forskjellen er noe svakere for jenter, og det er betydelige kjønnsforskjeller. For eksempel er nesten dobbelt så mange jenter som gutter som studerer blant dem som har foreldre med videregående utdanning.

Tabell 2: Studenter 19 – 24 år i høyere utdanning i prosent av registrert årskull, etter kjønn og foreldrenes utdanningsnivå. Prosent.

| Foreldres utdanningsnivå | Kjønn | | Totalt |
|--|--------|--------|--------|
| | Gutter | Jenter | |
| Mor eller far har lang høyere utdanning | 53 | 64 | 58 |
| Mor eller far har kort høyere utdanning | 36 | 51 | 44 |
| Mor eller far har videregående utdanning | 17 | 32 | 24 |
| Mor eller far har grunnskoleutdanning | 10 | 18 | 14 |
| Uoppgitt | 11 | 14 | 12 |

Kilde: Utdanningsstatistikk. Statistisk Sentralbyrå.

Arbeidstilknypning

Statistikk over hva som er hovedbeskjeftigelsen for unge i alderen 15-24 år viser at overgangen til voksenstatus er mangfoldig. Utdanning er den dominerende aktiviteten blant 16-19-åringene, men nær 30 prosent av dem som har arbeid ved siden av skolen. Blant 20-24 åringene har litt under halvparten arbeid som hovedaktivitet, men også blant dem er det nær halvparten som er under utdanning. Utdanning kombineres med deltidsarbeid, og som tabellen viser, har 46 prosent av 20 – 24-åringene arbeid ved siden av studiene. Det er også en betydelig andel av dem som har arbeid som hovedaktivitet, som er deltidsarbeidende. Som det framgår av tabellen, er det også noen som er hjemmearbeidende og noen har blitt uføretrygdet. Uførepensjon blant unge har økt betydelig siden 1990-tallet. Dette kan tyde på at både overgangen til arbeidslivet og arbeidslivet i seg selv er blitt krevende, slik at noen enten ikke kommer inn eller klarer å stå i arbeid over tid (Brage & Tune 2009).

Tabell 3: Hovedaktivitet i 2009 for unge i alderen 16-19 år og 20-24 år. Prosent.

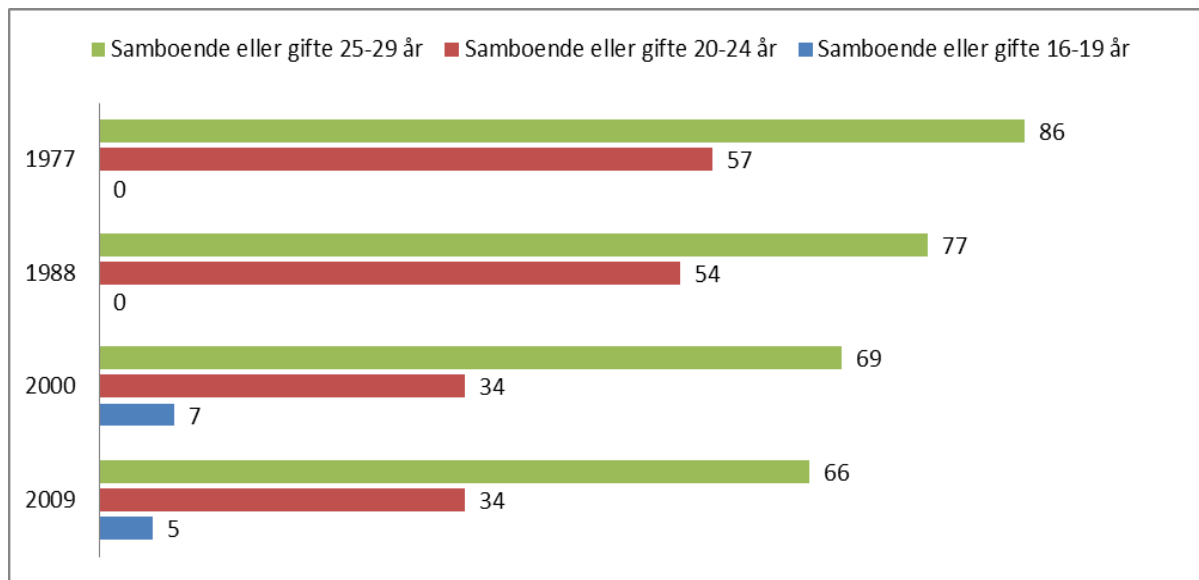
| Yrkesstatus | 16-19 år | | 20-24 år | |
|------------------|---------------------------|-----------------------------------|---------------------------|-----------------------------------|
| | Hoved-aktivitet (prosent) | Herav med deltidsarbeid (prosent) | Hoved-aktivitet (prosent) | Herav med deltidsarbeid (prosent) |
| Yrkesaktive | 14 | 20 | 47 | 17 |
| Under utdanning | 81 | 29 | 41 | 46 |
| Hjemmearbeidende | 0 | 0 | 1 | 25 |
| Uføretrygdet | 1 | 0 | 2 | 0 |
| Annet/Uoppgitt | 4 | 29 | 9 | 15 |
| Sum | 100 | 100 | 100 | 100 |

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene. Statistisk sentralbyrå

Samliv og familie

Etablering av eget hushold, flytte sammen med partner og få barn er tradisjonelle markører for voksenstatus og viktige overganger fra ung til voksen. Utflytting fra foreldrehjemmet og innflytting i egen bolig skjer for de fleste i begynnelsen når de er rundt 20 år. Alder for utflytting har holdt seg nokså stabil over tid, mens andelen som eier egen bolig har økt.

Blant 20-24-åringene er det i 2007 nær en fjerdedel som eier egen bolig enten som andelseier eller selveier (Sandlie 2010: 86). Uten at det er sikker kunnskap om det, kan det også antas at grunnene til at unge flytter ut fra oppveksthjemmet har endret seg. Kanskje er det blitt mer vanlig å etablere seg uten samtidig å inngå samliv med partner (Dommermuth 2009).



Figur 2: Andel kvinner som er samboende eller gift etter alder og årstall. Kilde: Familienstatistikk og intervjudata. Statistisk Sentralbyrå. Tallene for aldersgruppene 20-24, 25-29 gjelder kvinner henholdsvis 23 og 28 år.

Samlivsmønsteret preges av at samboerforhold har fortrent ekteskap som samlivsform blant unge. Nesten alle samliv starter nå som samboerskap. For noen ser det ut til å være et prøveekteskap der de gifter seg etter en tid, men for mange er det blitt en varig samlivsform. I løpet av 1980-tallet viste det seg at en noe mindre andel enn tidligere inngår samliv i ung alder. Data om samboerskap er usikre siden statistikken er basert på at begge er registrert på samme adresse. I figur 2 er det gjengitt data fra intervjuundersøkelser om samboerskap og samliv. Som figuren viser, er det en tendens til at færre kvinner i aldersgruppene 20 – 24 år og 25 - 29 lever i samliv. Samlivsetablering varierer med utdanningslengde, og det kan antas at tendensen i figur 2 avspeiler at kvinner tar lenger utdanning enn tidligere.

Gjennomsnittsalderen for førstegangsfødende har økt betraktelig. På slutten av 1960-tallet lå alderen for førstegangsfødende ned mot 23 år. I 2009 var den steget til vel 28 år. (Statistisk årbok 2010: tab. 72). Det er også kortere mellomrom mellom barnefødsle. Som kjent er samlivet også blitt mindre stabile. Siden 1960-tallet har skilsmisene økt betraktelig. Det

synes også som om samboerforhold er mindre varig enn ekteskap (SCB 1995, NOU 1999: 25; Noack 2002). Antallet aleneboende under 30 år, har etter SSBs befolkningsstatistikk økt fra 75.300 i 1980 til 172.400 i 2010. Veksten kan dels skyldes at unge flytter hjemmefra tidligere, dels at de i perioder ikke lever i samliv. Dette betyr at dagens unge ikke har de samme familiebåndene som unge voksne hadde på 1950- og 60-tallet. Dette åpner muligheter, men realiseringen av mulighetene er selvfølgelig betinget av foreliggende alternativer. Utdanning er det dominerende alternativ, mens stabilt heltidsarbeid er problematisk å skaffe seg for de yngste i og med at arbeidsmarkedet for ufaglærte er sterkt redusert. Dette medfører også at overgangen til voksenlivet blir en investering i utdanning som på et senere tidspunkt i livet vil kunne gi avkastning. Dermed er forberedelsen til voksenlivet vesentlig forskjellig fra tidligere den gang arbeid, inntekt og sparing var et alternativ for ungdom og unge voksne. Overgangen til voksenlivet har også blitt mer likt for menn og kvinner i og med familieetablering ikke skjer så tidlig som på 1950- og 60-tallet, samtidig som kvinners utdannings- og yrkesfrekvens har økt.

Fritiden – fra restkategori til læringsarena

Hva ungdom gjør på fritida foregår i tiltakende grad organiserte former. Denne utviklingen skjøt fart på slutten av 1960-tallet. F.eks. har idretten, som er den barne- og ungdomsorganisasjon som har størst oppslutning, i løpet av de to siste tiårene mangedoblet antall medlemmer under 18 år (relativt til alderskullenes størrelse). De øvrige barne- og ungdomsorganisasjonene har også ekspandert og nye har kommet til. Det offentlige har også bidratt til å organisere ungdoms fritidsbruk gjennom statlig støtte til etablering av kommunale fritidsklubber. I 1968 var det 15 kommuner som hadde fritidsklubb. Bakgrunnen for etableringen av fritidsklubber har vært, slik det konkret var for etableringen for landets første klubb i Oslo i 1953, uro over problemer i ungdomsmiljøene. Gjenger, ungdomskriminalitet, opptøyer, osv. ga et visst grunnlag for uroen. Etterhvert dannet det en oppfatning i opinionen om skillet mellom “foreningsungdommen” og “de foreningsløse”, mellom de organiserte og de uorganiserte. I Hauglin-utvalgets innstilling om ungdomsarbeid som ble lagt fram i 1971, advares det mot å oppdele ungdommen på denne måten. Utvalget understreker at medlemskap i en organisasjon ikke er ensbetydende med å ha dekket behovet for fritidstilbud. Dessuten påpekes det at skillet lett skaper et inntrykk av de foreningsløse er asosiale og tiltaksløse, mens den organiserte ungdommen er prektig og positiv. Utvalget konkluderer med at de unge må ha variasjon og valgmuligheter, men at det synes å være stor etterspørsel etter ungdomsklubber og ungdomssentra (KUF 1971).

Det har også skjedd endringer i synet på hva fritid skal være. Etter 2. verdenskrig ble de kulturelle sidene i større grad lagt til grunn i utformingen av en fritids- og ungdomspolitik. I vektleggingen av fritid som kulturaktivitet blei det også tatt hensyn til at fritida kunne føre til sosiale problemer som for eksempel rus og kriminalitet. Fritidas byggende potensial har blitt erkjent, samtidig som det helt til våre dager har vært en bekymring for hvilke farer den økte friheten kunne føre med seg (Lyngø 1993). At fritid skulle være et problem hadde sammenheng med forestillingen om at lediggang ikke var til det gode. Derfor var det viktig at det fantes tilbud til dem som kunne bli «gående ledig». I dag er det ikke så vanlig å høre noen si at økt fritid representerer en fare. Fritid er ikke bare en mulighet for utvikling og dannelse. Den uformelle læringen på fritiden blir sett på som et supplement til den formelle læringen i skolen. Lauri Savisaari, som har bidratt til Europakommisjonens arbeid med validering av ikke-formell utdanning, formulerer det på denne måten:

Young people learn many valuable life skills in voluntary and leisure activities, i.e. cooperation and team skills, communication skills, goal-orientation and problem solving skills. These mentioned skills are also useful when a young person attends further education or working life (Savisaari 2005: 1).

Her er det praktiske ferdigheter knyttet til samarbeid, kommunikasjon, målrettet arbeid og problemløsning som poengteres. Ut over dette har fritiden en videre og mer grunnleggende betydning for individet. Kunnskap om fritid og det som skjer i jevnaldermiljøet, er viktig for å forstå den enkeltes personlige utvikling og sosiale tilpasning i overgangen fra barn til voksen. I fritiden gjennom samværet med jamnaldrende foregår mye av den utprøvingen, sosiale læringen og meningsdannelsen som preger ungdomsfasen. Vennskap dannes, og kontakter etableres som ofte kan vare livet ut. Overgangen mellom arbeid og fritid er i mange tilfeller flytende og ikke nødvendigvis skilt i tid og rom. Skoleelever er på samme tid både klassekamerater, venner og jamnaldrende. Fritid sammen med jamnaldrende representerer et stort nytt felt for opplevelse og identitetsdannelse.

Et trekk ved norsk kultur- og samfunnsliv er at mange barn og unge er medlemmer av ulike organisasjoner, klubber, lag og foreninger. De frivillige barne- og ungdomsorganisasjonene har dype og lange røtter i norsk tradisjon. Virksomheten spenner fra musikkorps og teatergrupper til politisk virksomhet og rene sosiale møteplasser. Erfaringene fra 2. verdenskrig bidro til at organisasjonene fikk økt prestisje. Det blei erkjent at deltakelse i organisasjonslivet var viktig – spesielt for ungdom (Raaum 1988). Barne- og

ungdomsorganisasjonene gir også barn og unge en kanal for meningsytringer til myndigheter på sentralt, regionalt og lokalt nivå, og samtidig muligheter til kontakt ut over landets grenser. Dette er sterkt understreket i den siste utredningen av barne- og ungdomsorganisasjonene og i stortingsmeldingen om frivillighet (NOU 2006: 13, St.meld. nr. 39 (2006–2007)). Karl Henrik Sivesind og Guro Ødegård (2003: 157) konkluderer med at organisasjonsdeltaking gir de unge erfaringer og kunnskap som gjør at de kan delta i utviklingen av eget samfunn.

Utviklingen av medier og kommunikasjonsteknologi har avgjørende virkning på ungdoms oppvekst. I hele etterkrigstiden har det vært en sterk utvikling og endring av medietilbudet. Det gjelder, bøker, film, blader, aviser, radio, TV, CD, iPod, video, DVD, internett og mobiltelefoner. Etter 1980 er mediepolitikken blitt liberalisert. Det har blitt nærradioer, et stort antall fjernsynskanaler og et annet programtilbud enn tidligere. Overgangen fra TV med få kanaler til parabol/kabel-TV hadde konsekvenser for barn og unges valg av programtyper. Underholdnings-TV vant på bekostning av opplysnings-TV. Store deler av massemedieverdenen er kommersiell informasjon og reklame. Nyheter og underholdning omsettes for penger og finansieres ved hjelp av reklame. Reklamebasert TV, aviser, internett og nærradioer lever primært ikke av å selge sitt produkt til publikum, men til markedsførerne. Moderne vestlige massemedier er både vesentlige kulturuttrykk og del av en gigantisk kommersiell underholdningsindustri.

I det nye mediebildet er barn og unge skilt ut som spesifikk konsument- og målgruppe – ikke minst for merkevareindustrien. Den spesifikke reklamen rettet mot ungdom startet i USA etter 2. verdenskrig og var en sterk bidragsyter til framveksten av en særskilt tenåringskultur. Ungdom skulle ha spesielle klær, merkevarer og produkter knytta til fritid og livsstil (Brusdal og Frønes 2008). Sentralt i utviklingen sto plate- og grammofonindustrien som skapte egne musikalske sjangere spesielt innrettet mot ungdom. Markedet rettet mot barn har tilsvarende ekspandert sterkt de siste tiåra.

Tre ulike forhold gjør at barn og unge er en egnet målgruppe. For det første er barn og unge viktige konsumenter i seg selv. Både direkte og indirekte disponerer de over en betydelig del av familienes kjøpekraft. Det handler om egne produkter for barn og unge, men også om moter, livsstilforbruk og varer som identitetsmarkører. Barn er også med på – i betydelig grad – å bestemme hva foreldrene kjøper inn av forbruksvarer og hvor familien skal dra på ferie. For det andre spiller ungdom en særskilt rolle som trendsettere. Ifølge Phil Cohen (1997)

befinner ungdom seg i en tilstand preget av motsetninger. De er formelt maktesløse, men har likevel mye symbolsk makt. Når det gjelder kompetanse og kunnskap, slik det defineres av voksensamfunnet, preges de av diskvalifikasjon. Likevel framstilles de unge gjennom medieindustrien som et overflødigshorn av ønskede egenskaper. For det tredje oppfatter markedsførerne barn og unge som framtidens konsumenter. Ungdom er i bevegelse og lettere å påvirke enn voksne. Det gjelder å bygge opp preferanser og framtidig lojalitet til bestemte merkevarer og produkter.

Konsekvensen er at barn og unge møter et medietrykk uten historisk sidestykke. Mediene er ikke bare kraftige, de er overalt, på gutte- og jenterommet, på gata, på veggene, i magasinene, på internett og i musikkvideoene. Alle steder er vi omgitt av lyd og bilder. Det er all grunn til å stille spørsmål ved hvordan mediene bidrar i dannelsesprosessen og identitetsutviklingen. Hva slags verdier er det som formidles? Hvordan oppleves sammenhengen mellom fiksjon og virkelighet? Oppbyggelige og pedagogiske blader for barn og unge er fortrent til fordel for pågående og kommersialiserte tilbud. En sentral side ved den nye mediesituasjonen er den sterke fokuseringen på enkeltpersoner, idoler, erotikk, kropp, fart, spenning og opplevelser. Kulturkritiske kommentatorer som Neil Postman (1984) har argumentert for at massemediene, i første rekke fjern-synet, bryter ned de naturlige grensene mellom barn, unge og voksne ved å gjøre voksnes erfaringer, opplevelser og livsstil tilgjengelig for alle.

Moderne iscenesetting av seg selv foregår ofte ved hjelp av forbruksvarer og forbrukspraksis. I moderne sosiale fellesskap der forbruk oppfattes som tegn på hvem man er, og hvor man hører til, er det en individuell utfordring å finne måter å tydeliggjøre seg selv på. Fordi barn og unge beveger seg i andre sosiale felt enn voksne, og fordi de er i en leite- og lærefase, er deres utfordringer og symbolbruk av en annen art enn voksnes. Barn og unge har også andre oppfatninger enn foreldrene om hva som er nødvendig forbruk. Guttene har jamt over høyere forbruk (Brusdal 2004). Det gjelder snacks, cola, sportsutstyr, hobby, bil, motorsykkkel, moped og medier med unntak av bøker. Jentene bruker mest på klær, sko, frisør, hygiene og kosmetikk. Ragnhild Brusdal trekker fram at det er store forskjeller på hvordan omverdenen vurderer gutters og jenters forbruk. Vi vet at foreldre gjerne gir penger til det de oppfatter som kompetansegivende. Fordi mange gutter har mer aktivitetsorienterte forbruksønsker, får de lettere og mer penger til sitt forbruk enn jentene.

Kommersialiseringen av barne- og ungdomskulturen betyr at aktiviteter og sosialt samvær er gitt en prislapp, som når slalåmbakken erstatter skiløypa, eller det kommersielle helsestudioet erstatter skogsturen eller idrettslaget. Det moderne samfunnet er fylt med nye muligheter som koster, enten det er opplevelsesparker, reiser, møte med nye land og kulturer, idrettsutstyr og datamaskiner. En sentral side ved kommersialiseringen blir dermed at det produseres nye former for sosial ulikhet. Hvilke konsekvenser har det at mulighetene øker, samtidig som nesten alle muligheter koster?

Ragnhild Brusdal (1996) har vist at de fleste barn får lommepenger og ekstrapenger. Når det gjelder lommepengenes og ekstrapengenes størrelse, virker det som at foreldres holdninger har større betydning enn deres økonomiske ressurser. Ulike familier synes å prioritere ulike forbruksområder. Familier der mor har høy utdanning, gir for eksempel barna sine mer penger til kulturelle aktiviteter, mens familier med høy husholdsinntekt gir mer til sportslige aktiviteter. Det antyder at foreldre har ulike oppdragelsesprosjekter bak pengene de gir til barna sine.

Mediebruk generelt er kjennetegnet av skarp rolledeling. Noen er produsenter eller aktører, mens andre er mottakere av budskapet enten som lesere, tittere, tilskuere eller publikum. Bare unntaksvis er det eksempler på at barn og unge selv er aktive skapere, og at ungdom bruker mediene til å formidle sitt eget budskap. En medieformidlet livsverden gjør unge rike på andrehånds-erfaring, men kanskje fattigere på primær erfaring. Dette impliserer imidlertid ikke nødvendigvis at ungdom er viljeløse offer for kommersielle krefter innafor musikk- og moteindustri og det moderne kommunikasjonssamfunnet generelt.

De mest negative konsekvensene av kommersiell påvirkning kan knyttes til selvbilde, der egenverdi et stykke på vei bestemmes av plasseringen i et materialistisk statushierarki. Barns og unges identitet blir knyttet til forbruk, der følelse av å lykkes er avhengig av hvilke varer de kan tilegne seg. Vi kan stille spørsmål ved hva som har størst påvirkningskraft, en medieformidlet virkelighet gjennom TV, musikk og ungdomsblader, eller den faktisk opplevde virkeligheten sammen med jamnaldrende og voksne. Det er all grunn til å tro at mediene i betydelig grad påvirker innholdet og meningen i det sosiale samværet som barn og unge har seg imellom.

Avslutning

Hvilke konsekvenser endringene i etterkrigstiden i får for ungdom er vanskelig å si. Det som kan sies, er at når stadig flere forbereder overgangen til voksenlivet innenfor utdanningssystemet, er dette noe som vil påvirke de unges situasjon og betydningen av å være ung. Ungdom blir ensbetydende med å være i utdanning, og utdanningssystemet blir sentralt både når det gjelder inkludering og ekskludering fra sentrale og viktige arenaer i samfunnet. Utdanning koples også til andre organiserte aktiviteter særlig knyttet til fritid. Fritiden preges også etter hvert av utdanningssystemet som for dagens unge er blitt arena der det foregår nokså mye læring.

Endringene i de unges situasjon og posisjon i samfunnet, kan også ha konsekvenser for relasjonen mellom generasjonene. Det har alltid vært en eller annen form for sosiale kontrakter mellom generasjonene. Tidligere gjaldt kontraktene i hovedsak familie og slekt, men med velferdsstaten ble disse kontraktene «løftet ut» av de nevnte sosiale sammenhengene og ble kontrakter mellom generasjonene. En eksplisitt kontrakt gjelder den eldre generasjons pensjon, og en mer implisitt kontrakt ligger i at den yngre generasjons utdanning skal sikre fremtidig jobb og inntekt. Hvis de samfunnsmessige betingelsene endres slik at kontraktene ikke kan oppfylles slik det var ment, vil det forrykke fordelingen av goder og byrder mellom generasjonene og rokke ved det velferdssystem som er bygget opp. Muligens vil familien igjen kunne få større betydning gjennom overføringer av formue og arv mellom eldre og yngre generasjon.

Det som kanskje også er i ferd med å skje, er en endring av det sekvensielle livsløpet hvor livsløpsovergangene skjer etter en bestemt rekkefølge. Mange kombinerer utdanning med arbeid, og etter- og videreutdanning har blitt mer vanlig for eldre alderskategorier. Andre ordninger der utdanning, arbeid og fritid kan fordeles mer fleksibelt over livsløpet enn det har vært vanlig kan også tenkes. Det er imidlertid viktig at alle slik ordninger og reformer ses i forhold til de betingelser som den sosiale organiseringen av livsløpet hviler på. Endringer vil ha konsekvenser for «kontraktene» mellom generasjonene i og med at de kan påvirke muligheten til å oppfylle dem, og endringene vil ha konsekvenser for fordelingen av byrder og goder mellom generasjonene.

Litteratur

- Aukrust, O. (1965) Norges økonomi etter krigen. Oslo: Statistisk Sentralbyrå SØS nr. 12.
- Backe-Hansen, E. (1998): Mellom hjem, skole og fritid: Noen resultater fra en undersøkelse av sosial kompetanse hos 13/14-åringer i 11 norske kommuner. Oslo: Prosjekt utvikling og levekår
- Backer, J. E. (1965) Ekteskap, fødsler og vandringer i Norge 1856-1960. Oslo: Statistisk Sentralbyrå SØS nr. 13.
- Baxter, P. T. W. & Almagor, U. (1978) Observations about Generations, i Fontaine, J. S. La (ed.) Sex and Age as Principles of Social Differentiation. London: Academic press.
- Bourdieu, P. (1993) Sociology in question. London: Sage Publications
- Brage, S. & O. Thune (2008) Medisinske årsaker til uførhet i alderen 25–39 år. Arbeid og velferd 1-2009: 43 – 49
- Brusdal, R. (1996): Ungdom og forbruk – tema med variasjoner. I: Øia, T. (red.): Ung på 90-tallet. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Brusdal, R. (2004) Den kommersielle ungdomstiden. En studie av forbruket til elever i ungdomsskolen og videregående. Oslo: SIFO Fagrapport nr. 6 -2004
- Brusdal, R. og Frønes, I. (2008): Små keisere. Barn og forbruk i verdens rikeste land. Gyldendal akademisk.
- Burman, E. (1994) Deconstruction Developmental Psychology. London: Routledge.
- Castells, M. (1996) The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell Publishers
- Chudacoff, H. P. (1989) How Old are You? Age consciousness in American culture. Princeton: Princeton University Press.
- Dommermuth, Lars, Turid Noack og Kenneth Aarskaug Wiik (2009): Gift, samboer eller bare kjæreste, Samfunnsspeilet 1, 2009, Statistisk sentralbyrå.
- Erikson, Erik H. (1950). Childhood and society. New York: Norton
- Fauske, H. (1996) Changing youth: transition to adulthood in Norway. Young, February vol. 4: 47-62.
- Frith, S. (1985) The Sociology of Youth. I: Haralambos, M. (ed.) Sociology. New directions. Causeway Books
- Frønes, I. (1984): Jevnaldermiljø, sosialisering og kvalifikasjon. I Beck, C. og Grue, L.: Å lykkelige ungdomstid. Oslo: Universitetsforlaget.
- Giddens, A. (1990): The Consequences of Modernity. Cambridge: Polity Press.

Gillis, J. R. (1981) *Youth and History. Tradition and change in European age relations 1770-present*. London: Academic Press.

- (1992a) Far, mor og børn, i *Nyt Forum for Kvindeforskning* 12. årgang s. 18-27.

- (1992b) Bringing up father. Britiske fadersidentiteter fra 1750 til i dag, i *Den Jyske Historiker* nr. 58-59 s. 149-176

Hareven, T. K. (1994) *Family Change and Historical Change: An uneasy relationship*, i Riley, M. W., Kahn, R. L. & Foner, A. (eds.) *Age and Structural Lag*. New York: John Wiley and Sons.

Husén, T. (1974) *The learning society*. London : Methuen.

James, A., Jenks, C. & A. Prout (1998) *Theorizing childhood*. London: Teachers College Press

Koselleck, R. (1985): *Futures Past. On the Semantic of Historical Times*. Cambridge/London: MIT Press.

Lyngø, I. J. (1993) Å komme bort fra byen til landlige omgivelser. I: Klepp, A. og L. E. Thorsen (red.) *Den mangfoldige fritida*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Mannheim, K. ([1927]1982) *The Problem of Generations*, i Jencks, C. (ed.) *The Sociology of Childhood*. London: Batsford Academic and Educational Ltd.

Mead, M. (1970) *Culture and Commitment: A Study of the Generation Gap*. New York: Basic Books.

Mitterauer, M. (1986) *Sozialgeschichte der Jugend*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Närvänen, A.-L. & E. Näsman (2004) *Childhood as generation or life phase?* *Young* 2004 vol. 12: 71-91

Phillips, R. (1991) *Untying the knot. A short history of divorce*. Cambridge: Cambridge University Press.

Postman, N. (1984): *Den tapte barndommen*. Oslo: Gyldendal.

Qvortrup, Jens (1993) 'Nine Theses about "Childhood as a Social Phenomenon"', in *Childhood as a Social Phenomenon: Lessons from an International Project*, Eurosocial Report 47/1993. Vienna: European Center for Social Welfare Training and Research.

Qvortrup, Jens (1994) 'Childhood Matters: An Introduction', in Jens Qvortrup, Marjatta Bardy, Giovanni Sgritta and Helmut Wintersberger (eds) *Childhood Matters: Social Theory Practice and Politics*. Aldershot: Avebury.

Raaum, J., C. (1988): *De frivillige organisasjonenes framvekst og utvikling i Norge*. Vedlegg 1 NOU 1988: 17 Frivillige organisasjoner

- Roberts, K. (1984) *School Leavers and their Prospects*. London: Open University Press.
- Rose, N. (1989) *Governing the soul. The shaping of the private self*. London: Routledge.
- Savisaari, L. (2005) *A European inventory on validation of non-formal and informal learning: Examples of Good Practice - Recreational Activity Study Book: Youth Academy, Finland*. Birmingham: ECOTEC Research & Consulting Limited.
- Sivesind og Ødegård 2003: *Makt i de frivillige hender: skaper frivillige ungdomsorganisasjoner engasjerte samfunnsborgere? I: Engelstad og Ødegård (red.) Ungdom, makt og mening. Makt og demokratiutredningen 1998-2003*
- Sugarman, L. (1990): *Life-Span Development. Concepts, Theories and Interventions*. London: Routledge.
- Skrede, K. (1982) *Familieøkonomi og forsørgerlønn*. Oslo: INAS-notat 82:16.
- Stafseng, O. (1995): *Ungdom, sosialisering og ny moral. I: Hviid Nielsen, T.: Tidens verdier. Variasjoner over moral og samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sandlie, H. C. (2010) *Førstegangsetablering på boligmarkedet. H. C. Sandlie (red.) Bolig og levekår i Norge 2007. En artikkelsamling*. Oslo: NOVA Rapport 2/2010
- Stafseng, O. og Frønes, I. (1987): *Ungdomsforskning: Metodologi og teoritradisjoner. I: Stafsen, O. og Frønes, I. (red): Ungdom mot år 2000*. Oslo: Gyldendal.
- Sundt, E. (1967) *Om giftermål i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Trow, M.A. (1974) *Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education. I: Policies for Higher Education: Conference on Future Structures of Post-Secondary Education, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Paris*
- Ziehe, T. (1982): *Om narcissismens sårbarhet. I: Bjerg, J. og Ells, B. (red.): Ungdom, socialisation og narcissisme*. København: Unge pædagoger
- Ziehe, T. (1983): *Ny ungdom og usædvanlige læreprosesser*. København: Politisk revy.
- Ziehe, T. (1989): *Ungdomar är inte längre ungdomliga. I: Ziehe, T.: Kulturanalyser. Ungdom, utbildning, modernitet*. Stockholm: Symposium bibliotek.
- Øia, T. (1998): *Generasjonskløften som blei borte. Ungdom, innvandrere og kultur*. Oslo: Cappelen akademisk.

Offentlig dokumenter

NOU 2006:13 *Fritid med mening. Statlig støttepolitikk for frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner*

St.meld. nr. 39 (2006-2007) *Frivillighet for alle*

St. prp. Nr. 1 (2008 – 2009) Den kongelige proposisjon om statsbudsjettet for budsjettåret 2009

KUF (1959) Innstilling fra Kompetansekomiteen for den niårige enhetsskole.

KUF 1971 Innstilling om ungdomsarbeidet i Norge. Avgitt av utredningskomiteen for ungdomsarbeidet.